

MERKITTÄVIÄ TIEDE- JA TIETOKIRJOJA

Vuoden tiedekirja -palkinto 2012 myönnettiin Tieteen päivillä tammikuussa professori **Kirsi Vainio-Korhoselle** teoksesta *Ujostelemattomat. Kättilöiden, synnytysten ja arjen historiaa* (WSOY). Kunniamaininnan saivat professori **Veli-Pekka Lehtola** teoksesta *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953* (SKS) ja tutkijatohtori **Annamari Vänskä** teoksesta *Muodikas lapsuus. Lapset mainoskuivissa* (Gaudeamus).

Vuoden tiedekirja -palkinnon myöntävät Tieteellisten seurain valtuuskunta ja Suomen tiedekustantajien liitto. Palkintoraati pohti laajalti tieto- ja tiedekirjan eroja ja päätyi siihen, että tiedekirjana halutaan palkita vahvaan ja analyttiseen lähdeyöhön perustuva sujuva esitys. Erityisesti arvostettiin kirjoja, jotka toivat uusia avauksia tutkimukseen ja yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Tieto-Finlandia-palkinnon voitti viime vuoden lopulla **Elina Lappalaisen** kirja *Syötäväksi kasvatetut. Miten ruokasi eli elämänsä* (Atena). Voittajateos valottaa suomalaisten tuotantoläimien elämää, ja se on herättänyt laajan keskustelun eläinten oikeuksista Suomessa. Kirja sai aikaisemmin syksyllä myös uuden Kanavatietokirjapalkinnon.

Tieto-Finlandian voittanut kirja edustaa laadukasta journalismia. Sen valitsija, päätoimittaja **Janne Virkkunen** totesi palkinnonjakotilaisuudessa voittaneesta teoksesta: ”Laadukkaan journalismin – sitähän tämä kirja edustaa – hyviin pelisääntöihin kuuluu se, että kirjoittaja pyrkii tasapainoiseen ja puolueettomaan raportointiin, mutta haastaa samalla vastaajat perusteamaan toimintansa. Kirjoittajalla pitää olla myös kyky syventää ja analysoida.”

Suomen Kirjasäätiö on määritellyt palkinnon reunaehdot seuraavasti: ”Tieto-Finlandia-palkinto voidaan myöntää ansiokkaalle suomalaiselle yleistajuiselle tietokirjalle, jonka voidaan katsoa merkittävästi edistävän lukijoiden kiin-

nostusta kerronnaltaan taidokkaaseen tietokirjallisuuteen.” Määritelmässä on selvästi otettu huomioon myös myynnillinen näkökulma eli voittajakirjan kaupallinen menestys.

Lauri Jäntin säätiö tukee myös vuosittain tietokirjojen tekijöitä. Säätiön palkinto voi mennä sekä merkittävälle tieto- että tiedekirjalle. Lauri Jäntin palkinnon vuonna 2013 sai **Esko Valtaoja** teoksesta *Kaiken käsikirja* (Ursa). Lisäksi kunniamaininnat saivat **Jukka Koskelaisen** *Rakas rappio. Pelastus ja perikato länsimaaisessa ajattelussa* (Atena), **Matti Nuortevan** *Meripihkan kiehtova maailma. Kirja Baltian meripihkasta* (Maahenki) sekä **Kirsi Vainio-Korhosen** *Ujostelemattomat. Kättilöiden, synnytysten ja arjen historiaa* (WSOY).

SUOMEN ENSIMMÄINEN TIETOKIRJALLISUUDEN PROFESSORI

Helsingin yliopiston humanistiseen tiedekuntaan on perustettu Suomen ensimmäinen tietokirjallisuuden ja kirjoittamisen professuuri, jonka myötä alan tutkimus ja opetus vahvistuvat merkittävästi. Professorin tehtävän täyttö on käynnistetty, ja haku avataan lähiviikkoina. Uuden pysyvän tehtävän mahdollistavat lahjoitukset, joita Helsingin yliopistolle ovat tehneet Tietokirjallisuuden edistämiskeskus, Suomen tietokirjailijat ry, Tieteen tiedotus ry ja Lauri Jäntin säätiö.

Tähän asti kirjallisuuden alan kaikki noin 25 professuuria Suomessa ovat olleet kaunokirjallisuuden opetukseen ja tutkimukseen liittyviä. Kuitenkin 80 prosenttia suomalaisesta kirjallisuudesta ja 90 prosenttia kotimaisten tekijöiden teoksista on tietokirjallisuutta.

Tietokirjallisuudeksi määritellään esimerkiksi historiateokset, oppikirjat, matkaoppaat, sanakirjat ja tieteelliset monografiat. Ajankohtaista tieto- ja oppikirjallisuutta tarvitaan suomalaisessa yhteiskunnassa, jonka menestys perustuu

vahvasti koulutukseen, opetukseen ja sivistykseen. Tavoitteena on, että jatkossa esimerkiksi biologian, lääketieteen, historian, sosiologian tai kielitieteen opiskelijat voivat pääaineensa ohella halutessaan saada tietokirjoittamisen opetusta.

VUODENVAIHTEN PALKINTOJA

Professoriliitto on valinnut Vuoden professoriksi kasvitieteen professori **Eva-Mari Aron** Turun yliopistosta. Aro johtaa Integroidun fotosynteesi- ja metaboliittitutkimuksen huippuyksikköä, jonka fotosynteesi- ja aurinkopoltoainetutkimus keskittyy Turun yliopiston biokemian ja elintarvikekemian laitokselle. Liitto julkisti valinnan Tieteen päivillä Helsingissä.

Liiton mukaan professori Aron tutkimustyö on tuloksellista ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen laaja-alaista. ”Painotimme valinnassamme myös hänen uransa kansainvälisyyttä ja tutkimusryhmänsä monitieteisyyttä. Professori Aro tähtää tieteellisen perustutkimuksen avulla kauas maailman energiakysymysten ratkaisemiseen.”

Vuoden 2013 Björn Kurtén -palkinto on myönnetty toimitusjohtaja **John Hartwallille**. Hän on usean vuoden toiminut sen puolesta, että jääkauden eläimiä esitettäisiin pysyvässä näyttelyssä suurelle yleisölle. Paleontologi Björn Kurténin nimeä kantavan palkinnon jakoi Nordenskiöld-samfundet Tieteen päivillä.

Matematiikan professori **Marko Huhtanen** Oulun yliopistosta ja fysiikan professori **Sebastian Van Dijken** Aalto-yliopistosta ovat saaneet Suomalaisen Tiedeakatemian Väisälän palkinnot. Huhtasen tutkimukset ovat keskittyneet funktionaalianalyysiin ja matemaattisen fysiikan sovelluksiin. Van Dijken on perustanut Aalto-yliopistoon nanomagnetismin ja spintroniikka-tekniikan tutkimusryhmän.

Lääkäripäivillä tammikuussa jaettiin Matti Äyräpään palkinto sekä Pohjolan ja Suomi-yhtiön lääketieteen palkinto. Duodecimin vuoden 2013 Matti Äyräpään palkinto myönnettiin Oulun yliopiston tutkimusrehtorille, professori **Taina Pihlajaniemelle**, jonka johtama Oulun yliopiston kuudesta tutkimusryhmästä koostuva yksikkö valittiin Suomen Akatemian Solujen

ja soluväliaineen vuorovaikutuksen huippuyksikköksi vuosille 2012–17. Professori **Martti Kekomäelle** myönnettiin vuoden 2013 Pohjolan ja Suomi-yhtiön lääketieteen palkinto. Kekomäki palkittiin pitkäjänteisestä ja ansiokkaasta työstä terveydenhuollon johtamisen ja terveystaloustieteen periaatteiden edistäjänä. Hän on toiminut HUS:n hallintoylilääkärinä ja Helsingin yliopiston terveyden- ja sairaanhoidon hallinnon professorina.

Helsingin yliopisto on myöntänyt ensimmäisen Yliopisto yhteiskunnassa -palkintonsa Valtakunnalliselle LUMA-keskukselle. Palkinnosta päättänyt yliopiston yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen neuvosto kiinnitti huomiota etenkin keskuksen toiminnan pitkäaikaisuuteen ja monipuolisuuteen. LUMA-keskus koordinoi koulujen, yliopistojen ja elinkeinoelämän yhteistyötä Suomessa. Sen tavoitteena on edistää luma-aineiden, eli luonnontieteiden, matemaatiikan, tietotekniikan ja teknologian, mielekästä oppimista ja opetusta.

MAANVILJELYN ALKOI SUOMESSA 2000 VUOTTA OLETETTUA AIKAISEMMIN

Siitepölytutkimusta ja arkeologiaa yhdistävä tutkimushanke ”Kouvolan seutu muinaisuudessa, korpea vai kaskenkaatajia” on selvittänyt vuosina 2010–12 nykyisen Kouvolan pohjoisosan esihistoriaa ja maankäyttöä jääkaudelta 1200-luvulle jKr. Hankkeen tuloksena on syntymässä uudenlainen näkemys suomalaisen maatalouden alkutaipaleesta.

Tutkimusalue sijaitsee Kouvolan pohjoisosassa, Jaalan Huhdasjärvellä. Saadut tulokset muuttavat käsitystä maanviljelyn alkuvaiheista niin kivikauden kuin rautakauden osalta. Varhaisin metsänraivausvaihe ajoittuu kivikaudelle 5300–4000 eKr. Ensimmäisenä viljelykasvina oli tattari 5300 eKr., ja noin 4200 eKr. ilmestyvät ensimmäiset merkit ohran viljelystä. Nämä viljelyn merkit ajoittuvat kivikaudelle, samaan aikaan saviastioiden valmistustaidon omaksumisen kanssa (varhaiskampakeramiiikka). Tulokset ovat merkittäviä. Ne osoittavat viljelyn alkaneen Suomessa yli 2000 vuotta oletettua aikaisemmin,

suurin piirtein samaan aikaan kuin maanviljely levisi Keski-Eurooppaan. Helsingin yliopiston arkeologian oppiaineen tutkimuksen rahoittivat Kymin Osakeyhtiön 100-vuotissäätiö ja Jaalan kotiseutusäätiö.

SUOMEN LUONTO KÖYHTYY

Suomen lajiston uhanalaistuminen jatkuu. Tämä käy ilmi uhanalaisuusindeksistä (*Red List Index*), joka on nyt laskettu ensimmäistä kertaa Suomessa. Uhanalaistuminen on voimakkainta linnuilla. Eräillä eliöryhmillä tilanne on kuitenkin onneksi parantunut. Tulokset julkaistaan *Conservation Biology* -lehdessä.

Uhanalaisuusindeksi antaa luotettavaa tietoa yksinkertaistetussa muodossa: sen laskemisessa huomioidaan ainoastaan sellaiset muutokset, jotka ovat seurausta lajien tilanteen aidosta muutoksesta eivätkä esimerkiksi arviointikriteerien muuttumisesta tai tiedon tason paranemisesta.

”Tutkimus on kansainvälisesti urauurtava, sillä uhanalaisuusindeksi on laskettu ensimmäistä kertaa näin monesta eri eliöryhmästä. Samalla arvioimme indeksin sovellettavuutta kansalliselle tasolle. Tutkimus osoittaa myös lajiston tuntemuksen korkeaa tasoa Suomessa”, toteaa Luonnontieteellisen keskusmuseon eläintieteen yksikön johtaja **Aino Juslén**.

Kansainvälisenä tavoitteena on pysäyttää luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen vuoteen 2020 mennessä. Myös Suomi on sitoutunut tuohon tavoitteeseen. Uhanalaisuusindeksin avulla tullaan arvioimaan tavoitteen saavuttamista sekä maailmanlaajuisesti että kansallisilla tasoilla.

ILMATIETEEN LAITOS 175-VUOTIAS

Suomen Ilmatieteen laitos on tarjonnut sääpalveluja jo 175 vuoden ajan. Tänä vuonna tulee kuluneeksi 175 vuotta Ilmatieteen laitoksen toiminnan aloittamisesta. Ilmatieteen laitoksen varhaisin edeltäjäorganisaatio, Helsingin yliopiston magneettis-meteorologinen observatorio, perustettiin keisari **Nikolai I:n** allekirjoitettamalla päätöksellä 28.3.1838. Jo tuolloin Ilmatieteen laitoksen tieteellinen toiminta oli varsin

kunnianhimoista ja sen havainnot ja palvelut edustivat aikansa ehdotonta huippua. Näistä varhaisvaiheista kirjoittaa **Heikki Nevanlinna** *Tieteessä tapahtuu* -lehden seuraavassa numerossa.

Ilmatieteen laitoksen 175-vuotisjuhlallisuuksissa 15.1.2013 puhuivat mm. laitoksen pääjohtaja **Petteri Taalas** ja Kalifornian yliopiston (UCLA) professori **Laurence C. Smith**. Taalas tähdensi, minkälaisia ovat yhteiskunnan uudet haasteet. ”Tällä hetkellä etsimme vastauksia mm. siihen, miten ilmastonmuutos vaikuttaa eri yhteiskunnan sektoreihin, millaisia uhkia ja mahdollisuuksia muutokset luovat ja millaisia tarpeita yhteiskunta kohtaa. Arktinen alue ja siellä tapahtuvat muutokset ovat yksi tutkimuksemme ja palvelukehityksemme painopistealueista.” Smith kuvasi sitä, miltä maailma voi näyttää pohjoisissa maissa joidenkin kymmenien vuosien päästä, jos nykyiset trendit koskien väestönkasvua, resurssien kysyntää, globalisaatiota ja ilmastonmuutosta toteutuvat. **Monica Tennberg** on arvioinut *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä (2/2012) Smithin kirjan *Uusi pohjoinen. Maailma vuonna 2050* (Ursa 2011).

TIEDEYHTEISÖN TOIVOTAAN SITOUTUVAN UUTEEN TUTKIMUSEETTISEEN OHJEESEEN

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) on uudistanut yhdessä tiedeyhteisön kanssa kansallisen ohjeistuksen hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausepäilyjen käsittelemisestä (HTK 2012 -ohje). Ohje velvoittaa tutkimusorganisaatioita sekä edistämään hyviä käytäntöjä että viivyttämättä tutkimaan ja ilmoittamaan TENKille kaikki tutkimukseen kohdistuneet vilppiäilyt, kuten plagiointitapaukset. Ohjeeseen on kirjattu myös niin sanottuja harmaan alueen vastuuttomia menettelyjä, joita tiedeyhteisössä ei sallita.

Uusi ohje astuu voimaan 1.3.2013. Tavoitteena on, että myös mahdollisimman moni uusi, tutkimusta harjoittava ja/tai rahoittava organisaatio sitoutuisi noudattamaan ohjetta. Lisäksi toivotaan, että tieteelliset seurat voisivat yhdessä TENKin kanssa ryhtyä ennaltaehkäisemään tutkimusvilppiä omalla alallaan. Lisätietoja HTK-

ohjeeseen sitoutumisesta on TENKin verkkosivuilla (www.tenkin.fi). Sieltä löytyy myös uusi *tutkijan ansioluettelomalli* suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi.

Uusi tutkimuseettinen neuvottelukunta aloitti kolmivuotisen toimikautensa 1.2.2013. Puheenjohtajana jatkaa kansleri **Krista Varantola** Tampereen yliopistosta. Tässä lehdessä kerrotaan neuvottelukunnan perustamisvaiheista **Paavo Löppösen** ja **Eero Vuorion** artikkelissa (s. 3–10). (*Sanna Kaisa Spoof*)

KRIISIT TIETEEN PÄIVILLÄ

Ilmastotohtorin assistentti Kampissa. Kuva: Jari Loisa.

Tieteen päivien teemana oli tänä vuonna ”Kriisi – uhka ja alku”. Päivillä vieraili viitenä päivänä (9.–13.1.) lähes 11 800 kävijää. Lisäksi verkossa tapahtuman videolähetyksiä ladattiin yhteensä 4 855 kertaa. Tieteen päivät aktivoitui myös sosiaalissa mediassa keräten Facebookissa satoja seuraajia.

Tieteen päivien ohjelman perusrunko koostui Helsingin yliopiston pääarakennuksessa järjestetyistä luentokokonaisuuksista ja paneelikeskusteluista. Pääarakennuksen ohjelma keräsi lähes 8 400 kiinnostunutta kuulijaa. Lisäksi Tieteen päivät jalkautui kaupungille erilaisten oheistapahtumien voimin. Kaksipäiväisessä ”Tiesitkö tämän? Tiedettä Kampissa” -tiedetapahtumassa kävijöitä oli yli 1 000. Kruununhaassa järjestetyssä Tieteiden yössä ohjelmaan tutustui liki 2 400 kulkijaa. Yläaste- ja lukioikäisille suunnattu Nuorten päivä puolestaan keräsi 450 kävijää. Esiintyjä Tieteen päivillä oli kaikkiaan 380. Tieteen päivien kirja *Kaikki syntyy kriisistä* (Gaudeamus) julkaistiin päivien aikana.

Seuraavat Tieteen päivät järjestetään tammi-kuussa 2015. Sitä ennen Tieteen päivät järjestetään kuluvana vuonna 19.–20.3. Jyväskylän yliopistossa, 30.8. Itä-Suomen yliopistossa Joensuussa ja Kuopiossa, 6.–7.9. Lapin yliopistossa

Rovaniemellä sekä 18.–19.10. Turussa Turun yliopiston ja Åbo Akademin yhteistyönä.

Tänä vuonna erityisesti talousaiheiset sessiot saavuttivat suosiota yleisön keskuudessa. Päivienviisi suosituinta sessiota olivat:

1. Mikä on talouskriisi ja kuinka se vaikuttaa?
2. Geo- ja astrofysikaaliset katastrofit
3. Päivän paini: Talouden vai politiikan kriisi?
4. Ilmastonmuutos kansainvälisestä ja suomalaisesta näkökulmasta
5. Ihmismieli kriisissä

Ihmismieleen liittyivät myös suositut sessiot, häpeä ja pahuus, jotka olisivat kaivanneet kaksi kertaa suuremmat salit. Tieteen päivien videotallenteet ovat nyt verkossa (saleista 1 ja pieni juhlasali), samoin diaesitykset Ympäristöfoorumin sessiosta, joka käsitteli talouskriisin vaikutusta ympäristöön.

Uusia vuorovaikutteisia tapahtumia oli Tieteen päivillä useita. Kampin kauppakeskuksessa kävi kahtena päivänä punnitsemassa ostostensa ilmastopainon noin 40 kävijää ”ilmastotohtorin vastaanotolla”, jonka oli järjestänyt Suomen ympäristökeskus ja Metropolia Ammattikorkeakoulu. Utelaita katsojia oli moninkertainen määrä. Diabeteksestä kerrottiin Tieteiden yönä pienoisyhteisöissä *Kroppa kriisissä* (käsikirjoitus **Teija Riikola**), jonka esittivät Teatteri Viiruksen näyttelijät. Nuorten päivässä Porthaniassa oli sosiaalipolitiikan jatko-opiskelijoiden yhteiskuntasimulaatio ”Elämän valttikortit”, jossa koululaiset konkreettisesti pääsivät etenemään tai laskeutumaan luentosalin portaita. Parhaat edellytykset selvittää yhteiskunnassa oli roolihahmolla, joka oli 10-vuotias lääkäripärisikunnan tytär.

Tieteen päivien järjestäjätahot ovat Tieteellisten seurain valtuuskunta, Suomen Kulttuurirahasto, Suomalainen Tiedeakatemia, Finska Vetenskaps-Societeten – Suomen Tiedeseura, Teknillisten Tieteiden Akatemia ja Svenska Tekniska Vetenskapsakademien i Finland. Päiviä tukivat mm. Tieteen tiedotus ry ja Koneen Säätiö.

Ilari Hetemäki